

ORTAÇAĞ TAPESTRY DOKUMALARI*

Ümbülbanu HAMİDOVA*

ÖZET

Kökeni Asya'ya dayanan ve Avrupa'da da çok yaygın olarak kullanılan tapestry dokumalarının en erken örneklerine, M.Ö. III. yüzyılda Mısır ve Maya'lara ait kazılarda rastlanılmıştır. Bu kazılardaki dokumaların uzantıları ortaçağ Avrupa dokumalarında görülür. Ortaçağ Avrupa tapestry dokumaları ile eski dokumalar arasındaki ortak yön her ikisinin de figüratif olmasıdır. Ancak ortaçağ Avrupa dokumaları eskiçağ dokumalarının aksine tam bir duvar resmi görünüşündedir. Rönesans İtalya'sında, duvarları döşemelik kumaşlarla kaplama modası vardı. Bu da tapestry üretiminde çok sayıda atölyelerin kurulmasına yol açmıştı. Tapestryler, ressamın yapmış oldukları tasarımlar temelinde, dokumacı tarafından gerçekleştirilmekteydi. 1530'lu yıllarda özellikle Brüksel'in ünlü ressamı tarafından yürütülmekte olan tapestry dokumacılığında yeni üslup şeklinin oluştuğunu görmektediriz. Dokumalarda Flaman'lara has olan detaylı çalışma geleneği ile İtalyanların cesaretli figür ve perspektif ilgileri birleşmiştir. Ortaya çıkan tapestryler; sanat eserleri olması yanında, renkli yün ve ipek ipliklerin farklı tonlarından oluşan atkı yüzü bir düz dokuma türü de olmaktadır. Böylelikle tapestry sanatı Ortaçağ Avrupa resim sanatı tarihinde de önemli rol oynamıştır.

Anahtar Sözcükler: Tapestry, Dokuma Sanatı, Dokuma Teknikleri, Figürlü Dokumalar.

MEDIEVAL EUROPEAN TAPESTRY WEAVINGS

ABSTRACT

Medieval European tapestry weaving products were different from others by resembling wall paintings. Those weaving products were produced in large sizes from a single part or as a sequence based on the architecture and the orders. There was a fashion in Italy to cover the walls with decorative cloth during Renaissance. This led to the creation of many workshops for the production of tapestry. Tapestries were made by weaver and on the basis of cardboards prepared by the painters. In 1530s famous painters of Brussels began to continue this work. The style created by them was the combination of Flemish's tradition of working in a detailed way and Italian's interest in dramatic huge figures and perspectives. There were produced the beautiful creation of tapestry representing woven pileless carpets of colored wool or silk of various tints. Today unlimited possibilities of modern tapestry have attracted many painters. Time, space and bringing new understanding to internal structure of the object increase number of persons interested in this art. Therefore tapestry in the style of new format continues to attract the bravest people till our days.

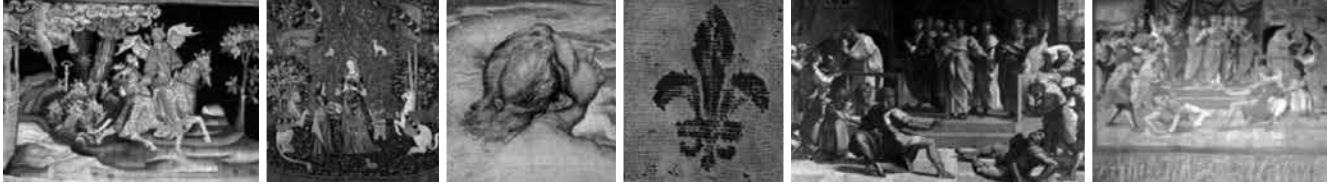
Keywords: Tapestry, The Art Of Weaving, Weaving Techniques, Figured Fabrics.

Giriş: Son yüzyılların tarihi süreci içinde Hıristiyanlık dünyasına popülerlik kazandırmış tapestry dokumaları ortaçağ Avrupa'sında otaya çıkmış ve sonradan diğer ülkelere yayılmıştır. Çok yönlülüğü sayesinde iç mekânın en önemli fonksiyonel parçası haline gelmiş tapestryler duvar örtüsü, perde ve döşemelik kumaş olarak kullanılmasının yanı sıra dekoratif süs eşya görevini de yerine getirmektedir. Ortaçağ Avrupa'sında devrim sırasında tapestry dokumaları duvar resimleri ile sıkı rekabet halinde idiler. Sadece zengin insanlara hizmet eden bu dokumalar görkemli kilise ve sarayların soğuk taş duvarlarını kaplama amaçlı kullanılmaktaydılar. Büyük ebatlardaki tapestry üretimi için devasa tezgâhlar, çok sayıda işçi ve yüksek sermaye yatırımı gerektirmektedir. Böylece 16. yüzyılda genellikle varlıklı bölgelerde kurulan dokuma atölyeleri Flandra (internet 1), Brüksel ve Bruges'i ana üretim merkezi haline getirmiştir. Muhteşem oluşu ve karmaşıklığı nedeniyle tapestryler döneminin yatırım, zenginlik ve gücünü temsil ederler (Verhovskaya, 1956: 35). 17. yüzyılda Paris'te Gobelın kardeşlerine mensup tapestry üretim merkezinde atölyeler birleşmesi sonucu Kraliyet fabrikası kurulmuştur. Fabrikada üretilen yüksek kaliteli dokumaların ünü kısa zaman içinde tüm Avrupa'ya yayılmıştır. Ürünlerin muhteşemliğinden etkilenen bazı ülkeler Fransız tapestrylerini ve aynı teknikle dokunmuş diğer tekstil ürünlerini de "gobelins" olarak adlandırmaya başlamışlardır. Bu dokumalar şu ânâ kadar Rusya, Moldova, Ukrayna ve diğer bazı Doğu ve Kuzey Avrupa ülkelerinde "gobelins" veya "gobelen" olarak kullanılmaktadır. Günümüz Fransa'sında ise tüm sanatsal tekstiller için "tapisserie" deyimini geçerlidir. Tapisserie sözcüğü eski Yunanca tapis'den gelen kalın süslü örtünün tanımıdır (Saviçkaya, 1995: 7). Tapestry dokumaları kilimler ile aynı teknikte olsalar bile görünüm ve kullanım şekli birbirlerinden farklı dokuma türündedir. Tüm tapestryler yün veya keten çözgülerin sabitleştirilmesi ile dikey "haute-lisse" yâda yatay "basse-lisse" el tezgâhlarında dokunmuştur (Brokçayza, 1907: 220). Dokumada, renkli atkı iplikleri çözgülerin arkalı-önlü arasından geçirilerek figür boyunca sağdan sola veya aksine hareket etmesi ile desenin tamamını oluşturmaktadır. Atkılar için genelde yün, keten, ipek ve ayrıcalıklı olarak altın ve gümüş iplikler de kullanılmıştır (Birioukova, 1974: 8). Tapestry sadece bir el dokuması değil, temelinde tüm dekoratif tekniklerin sıkı hesabı, sağlam çizimi ve net kompozisyonundan oluşmuş bir sentez sanattır.

* Bu çalışma, Akdeniz Üniversitesi G.S.F. Moda ve Tekstil Tasarımı Bölümü tarafından 08-10 Ekim 2012 tarihleri arasında düzenlenen "1. Uluslar arası Moda ve Tekstil Tasarımı Sempozyumu"nda bildiri olarak sunulmuştur.

* Öğr. Gör. Dr., Atatürk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi Geleneksel Türk El Sanatları Bölümü, ubanu@atauni.edu.tr.

15. ve 17. yüzyıllar arasında Avrupa'da Tapestry Sanatı: Avrupa'da tapestry sanatı 11. ve 14. yüzyıllar arasında sürmüştü ve Haçlı Seferleri dönemi ile başlamıştır. Bu seferlerle çok sayıda Doğu ustalarının eserlerinin Avrupa'ya getirildiği bilinmektedir. Tapestryler bu dönemde genellikle kiliselerin siparişi üzerine üretiliyordu. Sipariş dokumalarının en önemli özellikleri anıtsal oluşu, arka planın düz veya basit geometrik motifli olması, sınırlı ve parlak renkli olmalarıdır. Romanesk dönemi tapestry dokumaları kitap minyatürleri ve duvar resimleri ile sıkı bağlantılı halde gelişimlerini sürdürmüştür. Genelde arka plan görüntüsü pürüzsüz olan bu dokumalarda hanedan sembolleri, bitkisel süslemeler ve popüler dini ve tarihi konular yer almaktadır (Birioukova, 1974: 10). Tapestry dokumaları sadece soyluların iç mekânlarını bezeme isteğinden doğmamıştır, aynı zamanda Avrupa'nın çok nemli iklim koşullarında ısıtılması zor olan kale duvarlarını soğuktan koruma amaçlı da kullanılmıştır. Tapestryler genelde tek veya birkaç parça şeklinde üretilmekteydiler. Önemli kişiler uzun yol seyahatlerinde özellikle büyük boyutlu tapestry dokumalarını da yanlarında taşıyarak onlardan çadır, perde, çatı ve başka işlevler için kullanmışlardır. Bu dokumalar çeşitli kentsel törenlerde arka plan ve balkon süslemelerinde, protokol hediyesi olarak da kullanılmıştır. Avrupa'nın ilk tapestryleri Almanya'da dokunmağa başlayıp daha sonra İskandinavya'da ve ardından da Flandra ve Fransa'da üretimi devam ederek bu alanda büyük başarıyı elde edilmiştir (Saviçkaya, 1995: 7). 14. yüzyıl, önemli bir üretim merkezi olan Paris'te, Anjou'lu I. Louis tarafından ünlü tapestry ustası Nicolas Bataille atölyesinde dokutulmuş "Apocalypse d'Angers" silsilesi, döneminin en önemli örneğidir. Dini fantastik konu içerikli silsile, yedi bölümlü ve her bölümü ayrıca on dört parçadan oluşmaktadır. Bu önemli tapestryler için tasarımlar 1373-1379'a Fransa kralı V. Charles'in sarayında çalışan Hollandalı ressamın Jean d'Bondolem tarafından hazırlanmıştır (Harris, 1999: 188). Toplam boyutu 5.5x144 m.den oluşan tapestry'ler, döneminin tarzına uyumlu, ağırlıklı kırmızı ve mavi zemin renginde, yüksek kaliteli yün ve ipek iplikler kullanılmıştır (Fotoğraf 1).

Foto. 1: Uçurum Meleği ve Çekirge İstilasası, Apocalyose d'Angers, Beşinci Trompet, Fransa 1373-1387, yün ve ipek iplik (internet 2), **Foto. 2:** Koku Duygusu, Hanımefendi ve Tek Boynuzlu, Dördüncü Tapestry, Brüksel 1500, yün ve ipek iplik (internet 3), **Foto. 3:** Kahraman ve Leandros (detay), Haberdarlık, Üçüncü Tapestry; London- Mortlaka 1630, yün ve ipek iplik, Ladisla,1978, Tapiserie Primacialnebo palaca Bratislave, s.34, Bratislava. **Foto. 4:**Kraliyet Zambağı Damgası, Birioukova,1974, Fransuzkie Şpaleri Konscha XV- XX. Veka, s. 36, Leningrad. **Foto. 5:** Ananias Ölümü, Havarilerin Hareketi, Tasarım serisi, Raffaello Santi, Victoria ve Albert Müzesi, London, 1515, 360x440 cm., guaş boya, tuval üzerine monte edilmiş kağıt (internet 4) **Foto. 6:** Ananias Ölümü, Havarilerin Hareketi, Tapestry serisi, Raffaello Santi, Roma Vatikan Müzesi, 1519, 490x441 cm., yün, ipek, altın ve gümüş suyuna salınmış iplikler (internet 5).

Avrupa ülkelerinde tapestry üretimi 14. yüzyıldan başlayarak, aynı düzende tam anlamıyla dört yüzyıl boyunca devam etmiştir. Ortaçağ'da büyük bir endüstri haline dönüşen tapestry, binlerce uzman dokumacı yetiştirerek, önemli sanat eserlerinin ortaya çıkmasına sebep olmuşlardır. Tapestry üretiminde, dokuma atölyelerinde ressamlar boyacılar ve dokumacılar ile ekip halinde çalışmakta idiler. Dokumacılar bazen ön hazırlık işlerinde serbest çalışarak, istenilen renk tonlarını elde etmek için klasik renk paletini değiştirmek ve kompozisyona müdahale etme yetkisine sahip olmuşlardır (Birioukova, 1974: 8). 15. yüzyılın en önemli tapestry üretimi önce Arras ve Brüksel daha sonra Tournai şehirlerinde merkezleşmiştir. Çağın en muhteşem tapestry dokumaları bu merkezlerde üretilerek İtalya, İspanya, İngiltere'ye ihraç edilirdi (Birioukova, 1974: 11). 1500'de Brüksel atölyelerinin birinde "millefleur" (Fr., "mille fleur", bin çiçek) adlı özel bir tapestry türü ortaya çıktı ve canlı renkli oluşu ile ilgi çekti. Tapestrylere verilen bu ad tesadüfi seçilmiş değildi, çünkü dokumalarda tüm tasvirler indigo yeşil veya kırmızı zemin üzerinde bulunmaktaydı. Millefleur'lerde nispeten düşük çözgü sıklığında şaşırtıcı derecede ayrıntıya girilmesi, Fransız tapestry ustalarının dokuma tekniklerinde en iyi sonuca eriştiklerini kanıtlamaktadır. Gotik döneminin çoğu sanat eserlerinde olduğu gibi, bu dokumaların da yaklaşık tamamı alegorik tasvirlerden oluşmaktadır. Millefleur'lerin en ünlü seri çalışması şu anda Paris'te Cluny müzesinde muhafaza edilen "hanımefendi ve tek boynuzlu" tapestry dokumasıdır (Birioukova, 1974: 13). Hanımefendi ve tek boynuzlu tapestry serisi 15. ve 16. yüzyıllar arasında dokunmuş altı parçadan oluşan bir Fransız eserdir. Birçok Avrupa edebiyat eserlerinde adı geçen "hanımefendi ve tek boynuzlu" efsanesi, değişik öykülerden ve karmaşık tahminlerden oluşmaktadır. Tapestryler üzerinde bulunan hilal görüntüsü, destansı bir aşk hikâyesinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur; efsaneye göre Türk Sultanı II. Muhammed'in oğlu tarafından sevdiği hanımefendi için yapılmıştır. Daha sonra bu düşünce reddedildi ve yapılan araştırmalar sonucu, tapestrylerin 16. yüzyılın başlarında ölmüş olan Yüksek Mahkeme Başkanı Jean Le Vista'nın siparişi etmiş olduğu ortaya çıkmıştır. Tapestrylerde görüntülenen mavi zemin üzerinde üç gümüşü hilal ise Vista ailesinin armasıdır (Saviçkaya,1995: 7). Tapestrylerin tasarımlarının Paris'li ressam Jean Perreal'nin (1455-1528) yapmış olduğu tahmin edilmektedir (Fotoğraf 2). 16. yüzyılın başlarında tapestry üretiminde Flandra önemli bir merkez haline gelerek, üç asır boyunca ilk sıralarda yer almağa devam etmiştir. Burada yapılan tapestry üretimi artık bireysel özel siparişlere bağlı kalmadan şehir atölyeleri tarafından desteklenmekteydiler. Flandradaki merkezlerde dönemin önemli olayı olarak, büyük sanatçıların tablolarının bire bir kopyalarının tapestrylere aktarma geleneği başlatılmıştır. Zamanın ünlü ressamı Raffaello ve onun öğrencileri 1483-1520'de bir kaç Tapestry için değerli seri tasarımlar hazırlamışlardır. Bu dönemlerden başlayarak tapestryler artık sadece bir duvar örtüsü gibi değil, birer sanat eseri olarak değerlendirilerek, Raffaello sayesinde gösterişli resim çerçevesini hatırlatan dekoratif süslemeli kenar suları eklenmiş tablo görüntüsünü sağlamışlardır. Aynı dönemlerde yerel dokumacılar altı renkten oluşan mütevazı renk paletleri ile gölgeleme işinde özel çizgileme yöntemini kullanarak olağanüstü çarpıcı efektler elde etmeğe başlamışlardır. Bu tarz dokuma, Avrupa'nın gelişmiş üretim merkezlerinde 17. yüzyılın başlarına kadar devam etmiştir. (Fotoğraf 3). 16. yüzyılda Avrupa'nın ünlü ve zengin kralları, saraylarında büyük

Tapestry koleksiyonları toplamışlardı. Britanya kralı VIII. Henri'nin koleksiyonunda ikibinden fazla Tapestry dokumaları vardı. Onların çoğu devrin ünlü ressamlarının eserlerinin dokunmuş kopyalarıdır (Birioukova, 1974: 13). Ortaçağda tapestry üretim merkezleri hükümet desteğinin verilmesiyle geliştirilmiştir. Öncü sanatçılar belirli konularda dönemin modasını ve tarzını kopyalayarak çalışırlardı. Dokuma teknolojisinde ise her merkez bireysel çalışarak kendine özgü mükemmelliği yakalamaya peşinde, sanatsal gelişimine katkıda bulunmuşlardı. Böylece 1662-1663. yıllarında Fransa kralı XIV. Louis'in Maliye Bakanı Jean Baptiste Colbert (1619- 1683) Paris'teki tüm atölyeleri Fransa'nın en önemli Gobelins tapestry dokuma merkezinde birleştirerek kraliyet fabrikası kurmaya karar verdi. Amacı komşu ülkelerin ürünleri ile rekabet edilebilecek sanat eserleri yaratmaktı. Bu tür ekonomik kurumsallık tapestry üretiminin Fransada yenilenme başlangıcı olmuştur. 1699'da Kraliyet fabrikasında Claude Audran, Charles-Antoine Coypel, François de Troy, Jean Baptiste Oudry ve Francois Boucher gibi dönemin başarılı ressamı çalışmaya başladılar. Sanatçılar tasarımlarında dekoratifiğe az yer vererek, dokumacıların değişiklik yapmadan renkli tasarıma bağlı kalmalarını sağlamışlardır (Harris, 1999: 194). Genel Başkanlığı Charles Le Brun'unun (1619-1690) yaptığı kraliyet fabrikası ürünlerinin tamamı kraliyet ailesi için yapılırdı. Üretilen tüm tapestry dokumaları alt köşesinde veya üst merkez kısmında "kraliyet zambağı" damgasını taşıyordu (Birioukova, 1974: 14) (Fotoğraf 4). Gobelins kraliyet atölyesi 17. ve 18. yüzyıllar arası Paris'te dekoratif sanatların gelişiminde ve Fransız resim sanatı tarihinde önemli rol oynamıştır. 1730'ta Fransız tapestry dokumacılığında öncelik, olabildiğince resmin orijinal kopyasının yapılmasından oluşuyordu (Birioukova, 1974: 8). Tapestrylerde istenilen efektlere ulaşabilmek için, çözgü sıklığı kalitesini yükselterek, sanatçılar gölgeleme işinde renk geçişlerini tutturarak çok sayıda ipin boyanmasını sağlamış oldular. Halılarda olduğu gibi ipliklerin numaralı renk skalası yapılıyordu. Artık, tapestry oluşturma sürecinde dokumacının yaratıcı inisiyatifi kaldırılmıştır. Onlar resmin dokumaya aktarılmasında tasarım dışında herhangi bir değişiklik yapma hakkına sahip değildiler (Fotoğraf 5,6). Yapılışı uzun süren zahmetli ve çok pahalı olan tapestryler usta dokumacı tarafından bir yıl içinde sadece tek metrekaresinin tamamlanması mümkün olabirdi. Tapestry klasik dönemini 17. ve 18. yüzyıllarda yaşamıştır. Ne yazık ki 19. yüzyılda tapestryler dekoratif özelliklerini ve iç mekândaki önemini kaybederek, giderek duvar resim görünüşünü almıştır (Saviçkaya, 1995: 11). 20. yüzyılın 30'lu yıllarında tapestry dokumaları Fransız ressamı Jean Lurçat'ın yapıtlarıyla yeni bir ifade tarzı ortaya çıkardı ve yeniden ilgi çekti. Lurçat basit ve yalın biçim ile renk arasındaki dengeye önem vermiştir (Kiseleva, 1995:12). Uygulamada zaman kazandırmak amacıyla renk tonlarına sınırlama getirerek, kullanılan iplik sayısının azaltılmasını sağlamıştır. Tapestrylerin belirli mekâna göre hedeflenmiş olması gerekmektedir. Önceleri duvar resmi fonksiyonu taşıyan bu dokumalar, artık duvar için tasarlanmaktadır. Böylece Lurçat modern tapestry sanatının temelini koyarak, bu sanata orijinal özgünlüğünü geri vermiş oldu (KHE 1981:152).

Sonuç: Tapestry sanatının Avrupadaki gelişimini ortaya koyduğumuzda şu sonuca varabiliriz; bu sanatta Batı-Doğu karşılıklı ilişkileri ve etkileri açıkça yer almaktadır. Doğu dokuma sanatı kuşkusuz, Avrupa sanatına büyük etki göstermiştir. Avrupa'da daha büyük nüfuz kazanan tapestry sanatı belirli gelişim sonucunda Dünya tapestry sanatında öncü olmuştur. Günümüz sanatçıları, her türlü iç mekâna uyum sağlayabilecek modern çalışmalar üzerinde yoğunlaşmaktadırlar. Modern tapestry'nin sınırsız plastik olanakları çok sayıda sanatçıyı içine çekmektedir. Zaman, mekân ve nesnenin iç yapısını yeni kavramlarla vermek için bu sanatta ilgilenenlerin sayısı gittikçe çoğalmaktadır. Bu nedenle de tapestry sanatı çağın yeni arayışları ile en cesaretli deneyimlerini sürdürmek üzeredir.

KAYNAKÇA

- Birioukova N., Fransuzkie Şpaleri XV-XX. Veka v Sobranii Ermitaja, Leningrad, Avrora, 1974, s. 8, 10, 11,14, 20.
 Birioukova N., Zapodnoevropeyskie Şpaleri v Ermitaje XV-XVI veka, Praga, Artiya, 1965, s. 13.
 Brokqayza F. A., Efron İ. A., Ençiklopedičeskoye slovar, Peterburq, 1890-1907, s. 220.
 Harris J., 5000 Years of Textile, British Museum Press, London, 1999, s.188, 194.
 Kratkaya Hudojestvennaya Ensiklopediya, İz. Sovetskaya Ensiklopediya Moskva, 1981, s.152.
 Kiseleva O., "Vozrojenie iskusstvo şpaleri vo Françii vpervoy polovine XX veka iy tvorçestvo Jana Lursa": aftoreferat, Sank Peterburq, 1995, s. 12.
 Ladislav S., Ladisla B., Hero a Leandros, Tapiserie Primacialnebo palaca Bratislave, Vitlacili, Bratislava, 1978, s.34.
 Saviçkaya V., Prevräşeniya Şpalerı, Galart, Moskva, 1995, s.7,10,11.
 Verhovskaya A., Birioukova N., Zapadnoevropeyskie Şpaleri XIV-XVIII. vv.. Putevoditel Po Vistavke, Gosudarstvenniy Ermitaj, Moskva, 1956, s.35.
İnternet Kaynakları: 1.<http://tr.wikipedia.org/wiki/Flandre> (Erişim Tarihi: 11. 01. 213), Flandra, tarihi bir bölge olarak günümüzdeki Hollanda'nın Zelanda Eyaletinin güney kesimi, Belçika'nın batısında Batı Flandre ve Doğu Flandre Eyaletleri ile Fransa'nın Nord kısmını içine almaktadır.
 2. <http://alptrraum.free.fr/f/graphisme/apocalypse/angers.htm> (Erişim Tarihi: 01. 03. 2005)
 3. <http://www.renclassic.ru/Ru/34/1236/> (Erişim Tarihi: 10. 09. 2007)
 4. <http://nearyou.ru/rafael/0gobelen.html> (Erişim Tarihi: 14. 01. 2012)5. <http://nearyou.ru/rafael/g4anania.html> (Erişim Tarihi: 14. 01. 2012).